

DRUŽBENA ODGOVORNOST MUZEJEV: PRESEGANJE STEREOTIPOV KOT POT K PRAVIČNEJŠI DRUŽBI / Tina Palaić / Slovenski etnografski muzej

Globalno izobraževanje postaja v sodobni družbi vedno pomembnejše: izobraževanje o človekovih pravicah, o miru in preprečevanju spopadov, o trajnostnem razvoju in o različnih svetovnih kulturah. Cilj medkulturnega izobraževanja je omogočiti razumevanje globalnih procesov in vzpostavljanje kritičnega odnosa do njih. Poleg ozaveščenosti in kritičnosti je bistvena komponenta tega izobraževanja prepoznavanje lastne vloge pri doseganju pozitivnih sprememb in s tem spodbujanje posameznika, da postane aktiven.

Mesto medkulturnega učenja so tudi muzeji. Muzej je namreč prostor, v katerem nastaja človeški (ali intelektualni) kapital v smislu znanja in spretnosti, ter socialni prostor, v katerem nastaja socialni kapital v smislu medsebojnih odnosov (Bračun 2007). V nadaljevanju želim poudariti družbeno vlogo muzejev pri ustvarjanju pravičnejše, bolj inkluzivne družbe, in predstaviti dve tematski delavnici o preseganju stereotipov o pripadnikih različnih etničnih skupin in o starostnikih, ki ju izvaja Slovenski šolski muzej. V teh dejavnostih so upoštevane prvine medkulturnega izobraževanja.

DRUŽBENA ODGOVORNOST MUZEJEV

Zakon o varstvu kulturne dediščine (ZVKD-1 2008) definira muzej kot »stalno organizacijo v službi družbe in njene razvoja, ki je odprta za javnost in ki zbira, ohranja, dokumentira, preučuje, interpretira, upravlja in razstavlja dediščino ter posreduje podatke o njej z namenom razvijati zavest o dediščini, širiti vedenje o njenih vrednotah in omogočati uživanje v njej«. Sodobni muzeji morajo pri svojem delovanju izhajati iz potreb razvijajoče in ves čas spreminjajoče se družbe. Namesto na zbiranje, dokumentiranje in varovanje predmetov se muzeji danes osredotočajo na obiskovalce, ki imajo svoje želje, potrebe, sposobnosti in pravice (Bračun 2007). Pri načrtovanju programa morajo te dobro poznati, biti morajo seznanjeni s pričakovanji, predstavami in stereotipi, s katerimi obiskovalci obiščejo muzej (Byszewski 2003). S premišljenim delovanjem, kar vključuje izbiro vsebin, načine njihovih predstavitev in oblike vključevanja obiskovalcev v produkcijo muzejske vednosti, lahko muzej prispeva k spreminjanju javnega mnenja,

stereotipov in predsodkov (Bračun 2009), s tem pa doprinaša k bolj inkluzivni, pravični in spoštljivi družbi (Sandell 2002).

V zadnjih desetletjih 20. stoletja se je v anglo-ameriškem svetu izoblikoval koncept vključujočega oziroma inkluzivnega muzeja, ki zagovarja dostop do zbirk in muzejskih aktivnosti vsem obiskovalcem, ne glede na njihovo spolno usmeritev, versko prepričanje, narodnostno pripadnost, socialni ali ekonomski položaj in posebne potrebe (Bračun 2007). Poleg tovrstne dostopnosti inkluzivni muzej predstavlja raznolikost različnih skupin, tako manjšin kot marginaliziranih skupin, s čimer poveča njihovo vrednost pri publiki, sodeluje pri utrjevanju skupinske identitete, pri njenih članih povečuje občutek samospoštovanja in pomaga promovirati toleranco ter razumevanje znotraj širše družbe (Sandell 1998, v: Židov 2011: 246). Inkluzivni muzej prav tako omogoča obiskovalcem, da sooblikujejo muzejske vsebine tako, da prispevajo svoja mnenja, razmisleke in različne perspektive, oblikovane na podlagi različnih življenjskih izkušenj, ki so povezane z njihovo identitetno pripadnostjo. Razumevanje načinov, kako ljudje med seboj različno izkušamo svet, izboljšuje družbene odnose. Muzej lahko tako razumemo tudi kot progresivno institucijo, saj postaja prostor za boj proti predsodkom in družbeni neenakosti (Lindauer 2007). Koncept družbene odgovornosti, na katerem temelji delovanje inkluzivnih muzejev, zahteva od muzejev dvoje: prepoznavanje potenciala lastne organizacije za vplivanje na družbeno neenakost in odgovornost, da svoje družbeno delovanje in kulturno avtoriteto uskladi z vrednotami sodobne družbe (Sandell 2002).

SLOVENSKI ŠOLSKI MUZEJ: MUZEJSKE RAZSTAVE IN AKTIVNOSTI ZA BOLJ INKLUZIVNO DRUŽBO

Slovenski šolski muzej si z občasnimi razstavami prizadeva prikazati široko in raznovrstno področje šolstva in vzgoje tako na Slovenskem kot tudi drugod po svetu. Tako predstavlja raznolike šolske razmere in vsakdan otrok ter pedagoških delavcev ne samo v preteklosti, temveč tudi danes. Leta 1993 je bila v sodelovanju s Sonjo Porle pripravljena razstava *Srečna Afrika: Razstava igrač Gane in Burkinke Faso*. Prikazovala je igrače, ki so jih otroci iz izbranih dveh držav izdelovali sami iz najrazličnejših odpadkov in surovin. Igrače so izdelovali samo dečki, saj so doma družine deklicam nalagale več dela in obveznosti kot dečkom.

V sodelovanju z likovno pedagoginjo Silvo Karim je bila pripravljena razstava *Vsakdan v mojih očeh: Kurdistan v fotografiji in otroški risbi*. Poleg fotografije avtorice so bile razstavljene otroške risbe, ki so pripovedovale o vsakdanjem življenju otrok. Med njimi so bile nekatere tudi z vojno tematiko.

Kustodinja Mateja Ribarič je leta 2007 s fotografsko razstavo *Šola pod Everestom* predstavila šolstvo v Nepal. Omogočila je primerjavo med eno od šol v hribih in šolo v glavnem mestu Kathmanduju. Pomembno sporočilo razstave je bilo, da sta moč in prihodnost otrok v njihovem znanju.

Šolske razmere in življenje otrok v treh afriških državah so kot vodiči v muzeju leta 2011 z razstavo *Šola – ključ za razvoj: šolarji Angole, Malavija in Gane* predstavili Polona Koželj, Tomaž Gorenc in Tina Palaić (2011). Temeljila je na lastnih izkušnjah avtorjev, ki smo jih neodvisno drug

od drugega pridobili v okviru prostovoljnega dela na pedagoškem področju v treh različnih afriških državah. Istega leta je bila v sodelovanju z Vesno Črnič pripravljena razstava *Azerbajdžanska šola*. Predstavljeni so bili slovenski šolski projekti za ohranjanje kulturne dediščine v Azerbajdžanu. Med drugim je bilo mogoče videti tudi fotografije mladih iz Osnovne šole Lahidž, ki so fotografirali in snemali svoj zaselek, v katerem so iskali trajne in spreminjajoče se vrednote svojega okolja. Leta 2012 je bila v sodelovanju z novinarko in raziskovalko Tino Zgonik (2012) pripravljena razstava *Šola iz zemlje: učenje visokih Andov*. Predstavila je bolivijsko Warisato, šolo iz 30. let 20. st., ki je bila zasnovana na principih skupnosti in prilagojena potrebam, navadam in načinu življenja staroselskih otrok. Predstavljene so bile tudi vrednote in principi staroselcev, ki jih danes obuja in poučuje skupnost Sariri.

Ob vseh razstavah je bil pripravljen spremljevalni program. Če muzej razumemo kot prostor, ki mora pomagati obiskovalcu pri njegovem intelektualnem, čustvenem in ustvarjalnem razvoju, potem ni dovolj, da si obiskovalec razstavo le ogleda. Byszewski (2003) le-to razume kot prazen znak, ki začne delovati šele v trenutku doživetja. Namesto monologa predstavljenih koncepcij mora muzej obiskovalcem omogočiti prostor za izražanje lastnega mnenja, za dialog in interpretacije. Tako utira pot k ustvarjalnemu, osebno obarvanemu nadgrajevanju predstavljenih vsebin z lastnimi pogledi in razlagami, omogoča pa tudi predrugačenje ustaljenih predstav in podob obiskovalcev ter razbijanje morebitnih predsodkov in stereotipov. Ko obiskovalec uporabi pridobljena znanja tudi v realnih situacijah, muzejska izkušnja doseže svoj namen (Perko 2014). V nadaljevanju bom predstavila dve delavnici, ki sta nastali z namenom spodbujati medkulturno razumevanje in strpnost do družbene skupine starostnikov ter tako prispevati k inkluzivni družbi.

Ob razstavi *Šola – ključ za razvoj: solarji Angole, Malavija in Gane* je bila pripravljena delavnica o stereotipih o narodih, ob razstavi *Šola iz zemlje: učenje visokih Andov* pa delavnica o stereotipih o

starostnikih. Obiskali so ju tako učenci osnovnih in srednjih šol ter tudi študenti, delavnica o stereotipih o narodih pa je bila izvedena brez povezave s katero od izobraževalnih institucij tudi v skupini odraslih oseb. Specifikam udeležencev teh delavnic so bila prilagojena ključna vprašanja in naloge. Ob pripravi delavnice se tako njen razvoj ni zaključil, ampak se delavnica spreminja na podlagi pridobljenih povratnih informacij in prilagaja glede na potrebe in interese ciljnih publik (Pringle 2014).

Delavnica o stereotipih o narodih

Namen razstave *Šola – ključ za razvoj: solarji Angole, Malavija in Gane* je bil prikazati šolske razmere in vsakdan otrok v izbranih treh državah. Avtorji so posebno pozornost posvetili preprečevanju stereotipiziranja pri prikazovanju njihovih izkušenj. Zaradi posebnosti vsakega posameznega okolja so šolske razmere predstavili ločeno po državah, obenem pa so opozorili na vrsto izobraževalne institucije (vrtec, osnovna in srednja šola) in okolje (urbano, ruralno), kjer so otroke poučevali, saj se lahko razmere tudi znotraj same države bistveno razlikujejo (Gorenc, Koželj in Palaić 2011).

V zahodnem svetu imamo pogosto napačne informacije in izkrivljeno podobo o življenju v državah na afriškem kontinentu. Med drugim k temu prispevajo prevladujoče medijske podobe in sporočila o konfliktih in življenjski ravni ljudi v posameznih afriških državah ter tudi poučevanje geografije in zgodovine v šolah¹. Že pred časom so mnogi antropologi, sociologi in drugi raziskovalci družboslovne znanosti opozorili na zmoten pogled na Afriko kot na homogeno celoto, brez notranjih razlik in specifičnosti. Predlagali so množinski izraz Afrike namesto Afrika (Zadnikar 2001), kot je sicer danes še v uporabi. Predstave in stereotipi o afriškem kontinentu pa lahko vplivajo tudi na odnos ljudi do afriških migrantov v Sloveniji, kar seveda velja tudi za migrante iz drugih delov sveta. Naše družbe namreč kljub številnim omejitvam migracijskih politik (Zavratnik Zimic 2003) postajajo

¹ Več o tem: www.mladina.si/97167/tuja-ljudstva-v-slovenskih-ucbenikih (dostop 26. 02. 2014).

večkulturne, medkulturno razumevanje in sprejemanje pa postajata vedno bolj pomembni vrednoti in veščini.

Z delavnico o stereotipih o narodih smo v povezavi z omenjeno razstavo raziskovali, kako razumemo in doživljamo migrante in kakšne predstave imamo o državah, od koder ti prihajajo. Potekala je tako, da so si udeleženci najprej ogledali omenjeno razstavo in razmišljali o tem, kakšne podobe afriških otrok so poznali doslej in kako se skladajo s temi, ki so bile predstavljene na razstavi. Pri tem je bilo zelo pomembno, da so izrazili svoje izkušnje, mnenja in že obstoječa znanja² o afriškem kontinentu, saj je to predstavljalo osnovo za nadaljnjo diskusijo o stereotipih in njihovem preseganju. Ogledali so si tudi kratki video z naslovom *Stereotipi o narodih: zgodbe posameznikov različnih narodnosti*, ki sta ga pripravili avtorici delavnice³, predstavi pa razmišljanja in izkušnje petih migrantov s stereotipi, ki so jih imeli o njih Slovenci in katere so o Slovencih imeli sami.

V drugem delu delavnice so udeleženci s pomočjo metode diskusije in aktivne participacije spoznali pojem stereotip, njegovo funkcijo, vzrok nastanka in posledice, ki jih lahko ima stereotipno označevanje za ljudi. Najpomembnejši del delavnice pa je predstavljalo skupinsko delo, v katerem so udeleženci razmišljali o tem, kako bi lahko sami pripomogli k preseganju stereotipov in k vzpostavljanju bolj strpnega in sprejemajočega okolja. Predstavljeni sta jim bili dve konkretni problematični situaciji, povezani z okoljem, v katerem preživijo največ časa. Poiskati so morali rešitve za vključevanje migranta v šolsko in migrantske družine v lokalno skupnost. Pri tem so lahko svoje ideje izrazili v obliki časopisnega prispevka, skeča, radijskega oglasa, pripravili so lahko plakat ...

Cilj delavnice je bilo spoznanje udeležencev, da s stereotipi izkrivljamo realnost, saj so ljudje v resnici enkratni in različni, prav tako pa tudi spreminjajoči

² O pomenu obiskovalčevega predznanja v muzejski pedagogiki glej Byszewski (2003).

³ Obe delavnici sta v sodelovanju s kustodinjo pedagoginjo v Slovenskem šolskem muzeju Matejo Ribarič pripravili Simona Jazbinšek in Tina Palaić.

se posamezniki. Z iskanjem različnih rešitev za preseganje stereotipov se je udeležence spodbujalo k refleksiji njihovega razmišljanja in dejanj ter k zavedanju o pomenu lastnega aktivnega delovanja pri ustvarjanju okolja, v katerem živijo.

Delavnica o stereotipih o starostnikih

Poleg predstavitve nastanka in pomena bolivijske šole Warisate, v kateri so se učili otroci staroselcev Altiplana, je avtorica razstave *Šola iz zemlje: učenje visokih Andov* Tina Zgonik (2012) prikazala tudi številne modrosti staroselcev in njihove principe dobrega življenja. Ayni (izg. ajni) je princip recipročnosti, univerzalni zakon, ki trdi, da je vse povezano z vsem in da nič ne sme manjkati, da se ne bi porušilo občutljivo, ves čas pretakajoče se ravnotežje. Princip ayllu (skupnost, izg. ajllu) se rodi iz zavesti, da ne obstajam osamljeni jaz, ti ali on, ampak samo »mi«. Ayllu preprosto pomeni živeti v harmoniji z vsem in zavedanje, da smo soodgovorni za dobro drugega. Za pripadnike ljudstva Ajmara je značilno krožno dožemanje časa, verjamejo v cikličnost, v to, da se vse vrača. Prav zato zelo poudarjajo vlogo starejših ljudi, ki so izkušeni in so nosilci pomembnih življenjskih modrosti. V skladu z razumevanjem harmoničnega delovanja skupnosti starostnike spoštujejo in cenijo.

Te modrosti in znanja andskih staroselcev so ob razmišljanju o vlogi in odnosu do starostnikov v Sloveniji spodbudile pripravo delavnice o stereotipih o starostnikih. Podaljševanje življenjske dobe prebivalstva je ena glavnih družbenih pridobitev prejšnjega stoletja. Staranje je pojav, ki ima izrazite osebne in družbene posledice. Za posameznika pomeni proces telesnih, razumskih, duševnih in socialnih sprememb, ki se dogajajo v teku življenja, za družbo pa ima staranje njenega prebivalstva vrsto zdravstvenih, ekonomskih, socialnih, etičnih ter političnih razsežnosti. Ker so starostniki heterogena skupina, so stereotipna pripisovanja izrazito zmotna in nepotrebna, delujejo pa lahko celo kot samoizpolnjujoče se prerokbe (Kovačev in Zaletel 2006).

Z delavnico o stereotipih o starostnikih smo v povezavi z razstavo *Šola iz zemlje:*

učenje visokih Andov raziskovali predstave udeležencev o starostnikih. Ti so si najprej ogledali razstavo in video *Stereotipi o narodih: zgodbe posameznikov različnih narodnosti* ter tako spoznali pojem stereotip in njegovo funkcijo. Izpostavili smo posledice, ki jih ima stereotipno označevanje. Opredelili smo starost, stereotipe o starostnikih ter medijske podobe starosti. Udeleženci so razdeljeni v skupine razmišljali o lastni vlogi pri preseganju stereotipov o starostnikih in njihovih konkretnih možnostih v odnosu do njim bližnjih starostnikov za spreminjanje stereotipnih prepričanj in vrednotenj starostnikov in starosti; o vlogi države pri zagotavljanju ustreznih politik, s katerimi bi pripomogli h kvalitetnemu staranju posameznikov; o vlogi medijev pri zagotavljanju uravnotežene podobe o starostnikih v javnosti. Eden od pomembnih ciljev delavnice je razumevanje, da je preseganje stereotipov proces, pri katerem je pomembna nenehna refleksija lastnih prepričanj, stališč, vrednotenj in dejanj.

SKLEP

Sodobni muzeji postajajo prostori dialoga, raznolikih interpretacij in spodbujanja človekove intelektualne, čustvene in duhovne rasti. Pri tem bistven je dialog, saj se s soočanjem mnenj in razmišljanj porajajo pomembna spoznanja in ugotovitve sogovornikov. Muzejska izkušnja doseže svoj namen takrat, ko obiskovalec posredovano vsebino sooči s svojimi življenjskimi izkušnjami, jo integrira v svoje lastno življenje (Kroflič 2014) in pridobljena znanja uporabi v realnih življenjskih situacijah (Perko 2014).

Literatura

Bračun, R. (2007). Različnim obiskovalcem enake možnosti. *Argo*, letn. 50, št. 1. 87–91.

Bračun S., R. (2009). So slovenski muzeji družbeno odgovorni? »Mediator v kulturi« – razvojni model univerze za tretje življenjsko obdobje. *Argo*, letn. 52, št. 1-2. 94–105.

Byszewski, J. (2003). *Drugačen muzej*. Ljubljana: Skupnost muzejev Slovenije.

Gorenc, T., Koželj, P., Palaič, T. (2011). *Šola – ključ za razvoj: šolarji Angole, Malavija in Gane*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej.

Kovačev, A. N., Zaletel, M. (2006). *Identiteta starostnikov in njene značilnosti*. Ljubljana: Visoka šola za zdravstvo, Univerza v Ljubljani. http://www2.zf.uni-lj.si/ri/publikacije/starostniki2006/12_KovacevZaletel.pdf, dostop 26. 02. 2014.

Kroflič, R. (2014). Umetniško doživetje kot prostor emancipacije ustvarjalca in odjemalca umetnine: primer dobre prakse – delo z otroki. (Prispevek na mednarodnem strokovnem simpoziju AKTIV, Ljubljana, 27. 02. 2014).

Lindauer A., M. (2007). Critical museum pedagogy and exhibition development: a conceptual first step. V: Knell, S. J. idr. (ur). *Museums revolutions: How museums change and are changed*. London, New York: Routledge. 303–314.

Perko, V. V. (2014). S katerimi znanji oskrbujejo muzeji sodobno družbo? Prispevek na mednarodnem strokovnem simpoziju AKTIV (Ljubljana, 27. 02. 2014).

Pringle, E. (2014). *Sodelovanje umetnikov z obiskovalci muzejev: primer galerije Tate*. Prispevek na mednarodnem strokovnem simpoziju AKTIV (Ljubljana, 27. 02. 2014).

Sandell, R. (2002). Museums and the combating of social inequality: roles, responsibilities, resistance. V: *Museums, Society, Inequality*. Sandell, R. (ur.). London, New York: Routledge. 3–23.

Zadnikar, D. (ur.) (2001). Afrike. *Časopis za kritiko znanosti*. Ljubljana: Študentska založba.

Zakon o varstvu kulturne dediščine (ZVKD-1), Uradni list RS, št. 16/2008; dostop 24. 02. 2014.

Zavratnik Zimic, S. (2003). Trdnjava Evropa ali odprta Evropa? Izzivi za države »schengenske periferije«. V: *Migracije – globalizacija – Evropska unija*. (ur. Pajnik in Zavratnik Zimic). Ljubljana: Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije. 15–41.

Zgonik, T. (2012). *Šola iz zemlje: učenje visokih Andov*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej.

Židov, N. (2011). Muzeji in družbeno vključevanje. Primer razstave o brezdomstvu v Slovenskem etnografskem muzeju. *Etnolog*, letn. 21, št. 72. 245–261.